

Allemaal voor een groen en gezond Nederland

Toekomstperspectief
2026-2035

de natuur en
milieufederaties

de natuur en
milieufederaties

Inhoudsopgave

Voorwoord	4 - 5
1. Pal voor onze idealen Wie we zijn en waar we voor staan	6 - 9
2. De weg naar een groen en gezond Nederland Waar we aan werken	10 - 17
3. Hoe we denken en doen veranderen Onze methode voor verandering	18 - 25
Nawoord	26
Colofon	27

“Alle grote veranderingen
beginnen met kleine groepen
mensen die genoeg passie
hebben om niet op te geven.”

Margaret Mead
Antropoloog

Onze tijd vraagt om een nieuw verhaal. Het klimaat verandert, onze democratie schuift, het vertrouwen in instituties wankelt. De tekenen daarvan merken we iedere dag: beleidsverlamming, wij-zij-denken en het vasthouden aan een manier van leven die niet houdbaar is. Een manier van leven die ons ziek maakt, onze ecosystemen onder druk zet, en droogte, hittestress en overstromingen veroorzaakt. Waardoor gezonde lucht, schoon water, gezond voedsel en ruimte om op te groeien niet langer vanzelfsprekend zijn. Gelukkig kunnen we dit verhaal herschrijven. En het mooie is: dat gebeurt al. Overal in het land, op honderden plekken tegelijk, werken mensen samen aan een groene en gezonde toekomst.

Wij staan in die lange lijn van mensen die in actie komen voor een hoopvolle toekomst. Betrokken burgers die niet alleen dromen van verandering, maar opstaan, samenwerken en gewoon beginnen. Zij wachten niet op beleid, maar banen samen het pad vooruit en maken de weg vrij voor anderen om te volgen. De meeste mensen willen verder. Ze snakken naar een leefbare samenleving. Voor zichzelf en de generaties na ons. Ons doel voor de komende jaren is de kracht en energie uit die beweging nog verder aan te wakkeren, te versterken en te laten groeien. Zodat we samen kunnen oplossen wat in de politiek blijft liggen. We kunnen niet wachten op Den Haag of Brussel. We doen wat nu nodig is om voorbij oude belangen en vastgeroeste ideeën te komen.

Werken vanuit de samenleving is geen rechte lijn vooruit. Het lijkt meer op hoe de natuur zelf beweegt. Zoals een zwerm spreeuwen die voortdurend van richting verandert: ze buigen, draaien, komen samen. Het bleef lang een raadsel, tot onderzoekers ontdekten dat elke vogel afstemt op een handvol anderen: zes of zeven buren. Zonder leider, maar in verbinding, met vertrouwen en een gedeeld doel. Juist daardoor ontstaat iets groters: een groep die samen op expeditie gaat, gevaren trotseert en na een lange tocht op de bestemming aankomt. Zo bouwen wij ook aan lokale kracht met bevlogen buren, boeren, beleidsmakers en bedrijven die elkaar vinden in gedeelde waarden en oplossingen. Zonder hiërarchie, maar wel met een duidelijke richting.

Beeld: Natuur en Milieufederaties • Chris van der Veen

Als Natuur en Milieufederaties zijn we diep geworteld in wijken, dorpen, steden en regionale landschappen, overal in Nederland. Maar we weten ook dat de grote opgaven van deze tijd niet alléén door gemeenschappen gedragen kunnen worden. Beleid en regie zijn net zo hard nodig. Onze unieke kracht ligt in het verbinden van die werelden: de straat en de staat. Wat aan keukentafels begint, laten we doorklinken in het kabinet. Omdat we geloven in de invloed van lokale kracht, versterkt door beleid dat meebeweegt. Juist nu het gat tussen overheid en burger zo groot is geworden, is dat belangrijker dan ooit. We weten bovendien dat de politiek vaak pas volgt als de samenleving al onderweg is. Dus zetten wij de trend met lokale groepen, en nemen bestuurders mee in alles wat leeft. Door onze krachten te bundelen, kunnen we de druk opbouwen die nodig is om beleid te veranderen. En daarmee ook het denken en doen in de samenleving bijsturen. Dat nieuwe verhaal schrijft dan zichzelf.

Vanuit dit toekomstperspectief, maken we de komende jaren strategische keuzes die onze flexibiliteit en samenwerking vergroten, zodat goede ideeën sneller van de grond kunnen komen. We versterken onze financiële onafhankelijkheid, zodat we kunnen blijven doen wat nodig is, op onze manier. En we scherpen onze positionering aan, zodat iedereen weet wie we zijn en waar we het verschil maken. Zo bewegen onze provinciale federaties de komende jaren als een zwerm vogels: wendbaar, verbonden en met een gedeelde richting.

Annie van de Pas,
Directeur-bestuurder, Natuur en Milieufederaties

1. Pal voor onze idealen

Wie we zijn en waar we voor staan

“Je komt geen dag door
zonder invloed te hebben
op de wereld om je heen.
Wat je doet, maakt verschil
en jij bepaalt wat voor
verschil dat is.”

Jane Goodall
Antropoloog en bioloog

Gezond wonen, werken en leven, dat willen we allemaal. Overal in onze samenleving zijn mensen al bezig om hun buurt groener en gezonder te maken – soms klein, soms groot. Met de hele straat aardgasvrij, samen zelf energie opwekken, een voedselbos voor de buurt, circulair bouwen, of vernieuwende landbouw waar boeren én burgers blij van worden. Samen met deze toegewijde pioniers gaan we op zoek naar concrete oplossingen: dicht bij huis en door het hele land. Meestal in onverwachte samenstellingen. Het gaat er niet om waar je vandaan komt, maar waar je naartoe wil.

Wij zorgen ervoor dat waardevolle initiatieven geen uitzondering blijven, maar de regel worden. Dat wat vandaag vernieuwend is, morgen vanzelfsprekend wordt. We verbinden bewoners met bestuurders en helpen waar het nodig is: met kennis, structuur en soms een voet tussen de deur. We zetten onderwerpen op de agenda en verweven losse acties tot één krachtige beweging. Met ervaring, continuïteit en partners door heel Nederland laten we plannen en projecten uitgroeien tot blijvende verbeteringen voor natuur, milieu en de manier waarop we leven. Dat is niet altijd makkelijk, maar we weten: onmogelijk is het zeker niet.

Onze droom

In 2050 leven alle mensen in Nederland in en met de natuur, in dorpen, steden en landschappen die groen, gezond en vol leven zijn. We ademen gezonde lucht, drinken schoon water uit de kraan en wonen veilig, beschermd tegen de grillen van veranderde weersomstandigheden. Kinderen spelen op schone grond, tussen bloemen, vogels en vlinders. Ons voedsel is goed voor ons en komt van dichtbij, van boeren die meebewegen met de seizoenen en de bloeiende buitengebieden waar ze zorg voor dragen. Buurten wekken samen schone energie op en delen die slim. Windmolens en zonneparken zijn niet lukraak geplaatst, maar zorgvuldig opgenomen in het landschap.

“Zonder de expertise van de Natuur en Milieufederatie Utrecht hadden we veel zelf moeten uitzoeken. Het activatiebudget, de kennis over subsidies en het stappenplan voor collectieve inkoopacties voor de verduurzaming gaven ons echt een vliegende start.”

Agnes Scholing
over de verduurzaming van
het museumkwartier in Utrecht, 2025

Door slimmer ontwerp bieden ze tegelijk ruimte aan alles wat leeft. We repareren, hergebruiken en delen wat we hebben met onze burens, want we nemen niet meer dan de aarde kan geven. De schaarse ruimte in ons land benutten we met zorg en verbeeldingskracht: met slimme, samenhangende oplossingen die Nederland aantrekkelijk en economisch toekomstbestendig houden. De vervuiling en milieuschandalen van vroeger, zoals PFAS, pesticiden, mest en grafietregens, zijn geschiedenis, omdat overheden onze gezondheid en natuur beschermen. We herstellen ecosystemen, koesteren rusten donkerte, en leven in balans met alle andere soorten. Zo geven we een veerkrachtig land door aan de generaties na ons.

Onze visie

Welke wereld willen we zien?

In de samenleving van morgen staan groen en gezond wonen, werken en leven voorop. We nemen niet meer dan de aarde kan geven. Want wat goed is voor de natuur, is goed voor ons. Overal in Nederland slaan bevlogen burens, boeren, bedrijven en bestuurders daarom de handen ineen: voor schone lucht, gezond eten, schoon water, hernieuwbare energie, een bloeiend buiten en landschappen die leven.

Onze missie

Wat doen wij om die wereld te realiseren?

Overal in Nederland inspireren, verbinden en versterken we iedereen die samen wil bouwen aan een samenleving waar groen en gezond wonen, werken en leven vanzelfsprekend zijn. Door mee te denken met lokale gemeenschappen, ze te ondersteunen, samen te brengen en, waar nodig, zelf nieuwe oplossingen te bedenken, laten we zien hoe het óók kan. Zo banen we samen de weg naar een nieuw normaal. En maken we tot in het kabinet onmiskenbaar: schone lucht, schoon water uit de kraan, schone energie, gezond eten, een bloeiend buiten en landschappen die leven – dat willen we allemaal.

Beeld: Frank van Garderen

De wind onder onze vleugels

1. Verbinden

We bouwen bruggen tussen partijen, belangen en organisatieniveaus

Echte verandering ontstaat wanneer mensen hun krachten bundelen – van bewoners en boeren tot bedrijven en bestuurders. We brengen werelden samen: jong en oud, idee en uitvoering, doeners en beslissers, lokale initiatieven en nationaal beleid. Met ons netwerk, onze kennis, financiële steun en, waar nodig, lobby helpen we hen vooruit en verbinden we hun inzet met beleid, van gemeentehuis tot Tweede Kamer. Altijd met een open blik: positief en constructief.

2. Vernieuwen

We laten zien dat het wel kan

Op weg naar een groene en gezonde samenleving bedenken en realiseren we samen met pioniers concrete oplossingen die de toekomst dichterbij brengen. Samen met lokale gemeenschappen pionieren, experimenteren en organiseren we vernieuwende acties die laten zien: het kan wél.

3. Versterken

We staan op voor wat kwetsbaar is

Wij geven kracht aan wat onder druk staat. Voor alles wat leeft, groeit en bloeit. En voor de mensen die zich daar met hart en ziel voor inzetten. We voorkomen problemen liever dan dat we ze herstellen. Maar als natuur, klimaat of een gezonde leefomgeving in het gedrang komen, laten we van ons horen, en roepen we, liefst samen met onze achterban, de overheid ter verantwoording.

An aerial photograph showing a residential neighborhood on the right side, with several houses and a winding road. On the left side, there is a large green area with a canal or waterway running through it. The text '2. De weg naar een groen en gezond Nederland' is overlaid on the green area in a large, bold, green font. Below it, the text 'Waar we aan werken' is overlaid in a smaller, white font. The overall scene suggests a focus on green infrastructure and water management in a residential context.

2. De weg naar een groen en gezond Nederland

Waar we aan werken

“De mens is onderdeel van de natuur, en zijn oorlog tegen de natuur is onvermijdelijk een oorlog tegen zichzelf.”

Rachel Carson
Bioloog en schrijver

Onze impactclaim

Wij bouwen aan een gezonde leefomgeving voor mens en natuur, door te werken aan een rijke biodiversiteit, een stabiel klimaat en zorgzame omgang met het milieu. Maatschappelijke lokale kracht is daarbij een vast onderdeel van onze koers en manier van werken.

Een gezonde leefomgeving als fundament

Waar we naartoe werken, is simpel en wezenlijk: een gezonde leefomgeving voor ons allemaal. Een plek waar we schone lucht inademen, groen om ons heen hebben, verkoeling vinden op hete dagen en voedsel eten dat ons én de aarde voedt. Maar die basis wankelt. Door klimaatverandering, vervuiling en het verdwijnen van natuur komt onze gezondheid in de knel. Hittegolven kosten jaarlijks honderden levens, luchtvervuiling veroorzaakt longziekten zoals astma, COPD en longkanker, en steeds meer onderzoek wijst op een verband tussen bestrijdingsmiddelen en de ziekte van Parkinson.

Deze risico's staan niet op zichzelf. De grenzen aan wat onze planeet kan dragen, maken duidelijk dat klimaatverandering, chemische vervuiling en het verlies aan biodiversiteit de grootste bedreigingen vormen voor een stabiel leven op aarde. Toch blijven overheden en bedrijven nog te vaak vasthouden aan wat we altijd deden. Wet- en regelgeving is versnipperd, handhaving schiet tekort en milieuschade blijft te vaak zonder consequenties. En ondertussen lopen de lokale initiatieven die laten zien hoe het anders kan nog te vaak vast in regels, vertraging en bestuurlijke onzekerheid.

“De benadering van de Natuur en Milieufederatie Drenthe was een openbaring. Het gesprek werkte helend; voor het eerst voelden we ons echt gehoord. We konden ons verhaal doen, pijnpunten benoemen en onze oplossingen aandragen. Er werd oprecht geluisterd en gereflecteerd.”

Rob Vinke
over de verbetering van
bestaande zonneparken, 2025

Daar ligt onze opdracht. We staan naast inwoners, boeren, ondernemers en lokale doeners die nu al bouwen aan oplossingen. We geven hun zorgen én hun ideeën gewicht, en zorgen dat hun stem wordt gehoord in de politiek. Zo schetsen we een toekomst waarin gezondheid, natuur en economie elkaar niet tegenwerken, maar juist versterken. En maken we zichtbaar wat er op het spel staat. Vanuit die basis werken we in onze programma's aan de verandering die nu nodig is.

Samenhangende aanpak

Omdat de grote transities verder reiken dan de looptijd van deze strategie, richten we ons op 2050. We werken daar naartoe via drie opgaven die elkaar versterken: biodiversiteit herstellen, klimaatverandering tegengaan en zorgvuldig omgaan met het milieu. Klimaataanpassing gaat samen met et herstel van natuur. Een circulaire samenleving én de energietransitie zorgen samen voor forse klimaatwinst. En slimmer omgaan met grondstoffen voorkomt nieuwe natuurvernietiging. Door die samenhang centraal te zetten, bouwen we stap voor stap aan een toekomstbestendig Nederland.

Beeld: Harrie Schreuder

Biodiversiteit

De afname van soorten in Nederland blijft aanhouden. Al het leven om ons heen heeft het zwaar, van natuurgebieden tot het groen in onze eigen buurt. Onze natuur is uitgeput en verarmd door stikstof, versnippering, verdroging en vervuiling. Ecosystemen staan op omvallen. Dit raakt niet alleen planten en dieren. Ook onze bodem, ons voedsel, ons water en onze gezondheid lijden eronder.

Wat willen we bereiken?

In 2050 vormt natuur de basis van een gezonde Nederlandse samenleving en economie.

Dit houdt in dat:

- Het verlies van planten- en diersoorten is gestopt en omgebogen naar herstel. Tegen 2050 is 90% van onze natuur weer gezond en veerkrachtig. Dit is in lijn met de EU-Natuurherstelwet, niet zozeer omdat de wet dit voorschrijft, maar omdat dit de basis is voor onze gezondheid en een toekomstbestendig Nederland;
- Er 650.000 hectare extra landbouwgrond natuurinclusief is, en buiten de natuurgebieden, in overgangszones, dorpen, wijken en steden, is de omgeving ingericht volgens het principe van basiskwaliteit natuur;
- Lichtvervuiling sterk is teruggedrongen: de Melkweg is weer op veel plekken zichtbaar. Dat is het bewijs dat we de nacht, de natuur én onze eigen rust hebben teruggewonnen, en dat soortenrijkdom en nachtelijke ecosystemen herstellen.

Waar zetten we op in?

We werken toe naar een groei van honderden naar duizenden voedsel-, groen- en landbouwinitiatieven die hun eigen omgeving groener en gezonder maken. Wij dragen bij aan goed beleid en realiseren projecten die dit mogelijk maken, samen met lokale initiatieven en (boeren)koplopers die dit willen vormgeven.

Beeld: Jasper Huitink

Op het gebied van **natuurinclusieve landbouw** versnellen we de omschakeling naar natuurvriendelijk boeren via programma's als Boer&Buur met Natuur, Groen Boeren Netwerken en Agroforestry Proefpercelen, en ontwikkelen we de komende jaren meer van dit soort projecten. Tegelijkertijd brengen we kansen én knelpunten rond natuur stevig onder de aandacht: in lokale gebiedsprocessen en stikstofoverleggen, maar ook bij landelijke ministeries en programma's. We stimuleren nieuwe manieren van samenwerken, waarin boeren, bewoners en natuurorganisaties elkaar versterken en samen bouwen aan herstel.

Om de **basiskwaliteit van de natuur** te verbeteren, richten we ons op herstel en ontwikkeling dicht bij mensen én in het buitengebied. We ondersteunen lokale groeninitiatieven – van Groene Bondgenoten tot buurten die kiezen voor inheemse beplanting en biodivers beheer. Tegelijk vergroten we natuurherstel per landschapstype met lokaal maatwerk, zoals het herstel van houtwallen, bloemrijke bermen en natte natuur in veen- en beekdalen. Wat we in de praktijk leren, vertalen we gericht naar beleid en uitvoeringsagenda's.

Daarnaast werken we aan het **terugdringen van lichtvervuiling**, een stille bedreiging voor planten, dieren en mensen. Met campagnes en voorbeeldprojecten brengen we de duisternis terug in Nederland. We creëren bewustwording bij publiek en bedrijven via de campagne Nacht van de Nacht, werken met bewoners, organisaties en gemeenten aan structurele vermindering van lichtvervuiling in drie iconische gebieden: de Veluwe, het Waddengebied en Nationaal Park Nieuw Land. Bovendien leiden we nachtwachters op zodat het belang van donkerte blijvend wordt meegenomen in besluitvorming van gemeenten en provincies, terwijl we gezamenlijk streven naar beter landelijk beleid.

Klimaat

De overgang naar een klimaatneutraal Nederland stukt. Fossiele energie en ons lineaire gebruik van grondstoffen houden de CO₂-uitstoot hoog en zetten een leefbaar klimaat en ecosystemen verder onder druk. Te vaak ligt de focus op techniek, tempo en schaalvergroting, terwijl de stem van bewoners én de gevolgen voor natuur en leefomgeving, van hittestress tot overstromingen en droogte, onvoldoende worden meegenomen.

Wat willen we bereiken?

In 2050 is Nederland klimaatneutraal en gaan we zuinig om met onze grondstoffen.

Dit houdt in dat:

- De uitstoot van CO₂ en andere broeikasgassen sterk is teruggedrongen, in lijn met het Klimaatakkoord van Parijs;
- Minstens de helft van alle energieproductie op land in Nederland op natuurvriendelijke wijze en met lokale zeggenschap is gerealiseerd;
- Nederland opereert binnen de grenzen van de aarde en werkt toe naar een volledig circulaire samenleving, waarin het gebruik van primaire grondstoffen sterk is verminderd en hergebruik en circulaire systemen leidend zijn;
- Bewoners meer zeggenschap en rechtvaardigheid in de energietransitie ervaren.

Waar zetten we op in?

We versnellen door goede voorbeelden te delen, drempels weg te nemen en sterke coalities te smeden die lokaal én landelijk effect hebben. Dat doen we via drie sporen die elkaar versterken.

Beeld: Jack Tillmanns

Binnen de **energietransitie** bouwen we stap voor stap aan het energiesysteem van morgen. We helpen energiegemeenschappen, buurtinitiatieven en coöperaties sterker te worden, creëren projecten waar energie en natuur hand in hand gaan, zoals onze Energietuinen, en bedenken slimme oplossingen waarbij opwek, opslag en gebruik dicht bij huis plaatsvinden. Bewoners krijgen daarin een echte stem. Ook helpen we mensen om hun huizen op een natuurlijke manier te isoleren en over te stappen op wonen zonder aardgas.

We helpen de **circulaire samenleving** vooruit door slimmer met spullen om te gaan: minder kopen, langer gebruiken, bewuster kiezen en beter weggooien. Zo verkleinen we onze voetafdruk, verminderen we CO₂-uitstoot en koppelen we klimaatwinst aan zuinig grondstoffengebruik en zorg voor natuur. We stimuleren hergebruik en reparatie. Burgers en bedrijven die circulaire initiatieven starten of willen opschalen, staan we bij met kennis, netwerk en de nodige lobbykracht.

Daarnaast werken we aan **klimaatadaptatie** door natuurlijke oplossingen in te zetten die hitte, droogte en wateroverlast helpen opvangen én verdere schade voorkomen. We ondersteunen lokale doeners en vrijwilligers, zoals de Groenmakers en buurtprojecten voor groene wijken, dorpen en steden, en helpen hen groeien. In het buitengebied ontwikkelen we voorbeeldprojecten, zoals de grote pilot voor het vernatten van veenweidegebieden in Friesland binnen NL2120, waar wij de trekker zijn. Waar dat kan, schalen we deze projecten op en brengen we ze verder het land in.

Milieu

Onze leefomgeving komt steeds meer onder druk te staan door vervuilde lucht, bodem en water. Stoffen als PFAS, pesticiden en fijnstof schaden de gezondheid van mens, dier en plant. Ondertussen ontbreekt vaak samenhangend beleid, en hebben mensen te weinig grip op wat er in hun eigen omgeving gebeurt. Daardoor blijft milieuschade te vaak onopgemerkt en grijpen we niet op tijd in.

Wat willen we bereiken?

In Nederland leeft iedereen in 2050 in een gezonde buurt.

Dit houdt in dat:

- **Schadelijke stoffen zoals PFAS, pesticiden en fijnstof aan banden zijn gelegd en voldoen aan de strengste Europese normen;**
- **In alle gemeenten schone lucht, schoon water en een gezonde bodem structureel zijn opgenomen in beleid en monitoring;**
- **Milieu-incidenten flink zijn afgenomen dankzij betere preventie en handhaving;**
- **Significant meer mensen hun buurt als gezond ervaren, en meer directe invloed hebben op lokale beslissingen over hun leefomgeving.**

Waar zetten we op in?

Lokaal zetten we ons al jaren in voor het milieu. We trekken aan de bel bij milieuschade, dringen aan op beter beleid en werken samen met bewoners, boeren en ondernemers aan praktische oplossingen. Als het echt niet anders kan, zetten we juridische middelen in.

We helpen mensen sterker staan met kennis, netwerken, burger-wetenschapsprojecten en waar nodig juridische ondersteuning. Zo krijgt hun inzet voor een veilige, schone buurt meer gewicht. Tegelijkertijd brengen we goede voorbeelden uit het hele land voor het voetlicht: we geven de initiatiefnemers een podium, versterken hun stem en zorgen dat bestuurders er niet omheen kunnen. Zo verbinden we lokale kracht met landelijke verandering en zetten we stappen naar een gezonde leefomgeving voor iedereen. De komende jaren bouwen we dit programma verder uit, in samenhang met onze andere twee programma's.

3. Hoe we denken en doen veranderen

Onze methode voor verandering

“Niemand kan een symfonie fluiten. Daar is een heel orkest voor nodig.”

Halford Edward Luccock
Theoloog

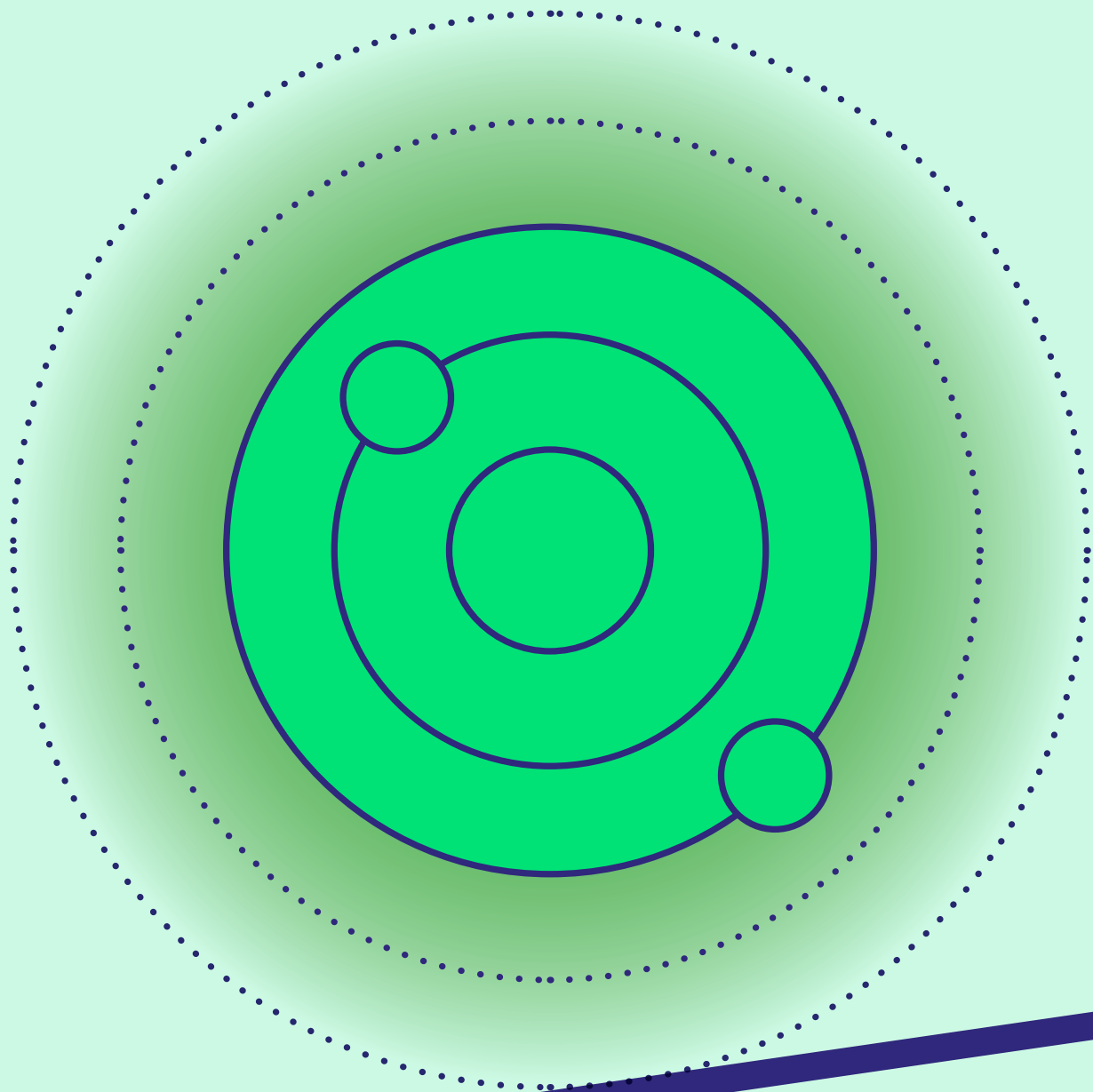
Om onze impact te vergroten, werken we met verschillende hefboomen voor verandering, geïnspireerd door systeemdenker Donella Meadows. Zij onderscheidt twaalf manieren om invloed uit te oefenen op een systeem waarmee verandering op gang kan komen (zie figuur op de volgende pagina). Deze hefboomen laten zien waar en hoe wij het verschil kunnen maken: van het versterken van lokale initiatieven tot het beïnvloeden van beleid en het veranderen van denkbeelden die een systeem in stand houden.

De twaalf hefboomen zijn onderverdeeld in drie niveaus. Door deze niveaus steeds opnieuw te verbinden, versterken we onze rol als bruggenbouwer en vergroten we onze impact op systeemniveau. Samen, op elkaar afgestemd, creëren we de verandering die we willen zien.

Veranderkracht

“Visie ontbreekt vaak in onze cultuur en in beleid: we praten vooral over problemen, niet over dromen. Met name milieuactivisten vinden het moeilijk om samen een inspirerend beeld te schetsen van een duurzame toekomst. Maar echte visie komt voort uit waarden, niet uit logica — en het vermogen om te verbeelden kun je leren.”

Donella Meadows
Milieuwetenschapper en pedagoog

Operationeel en structureel

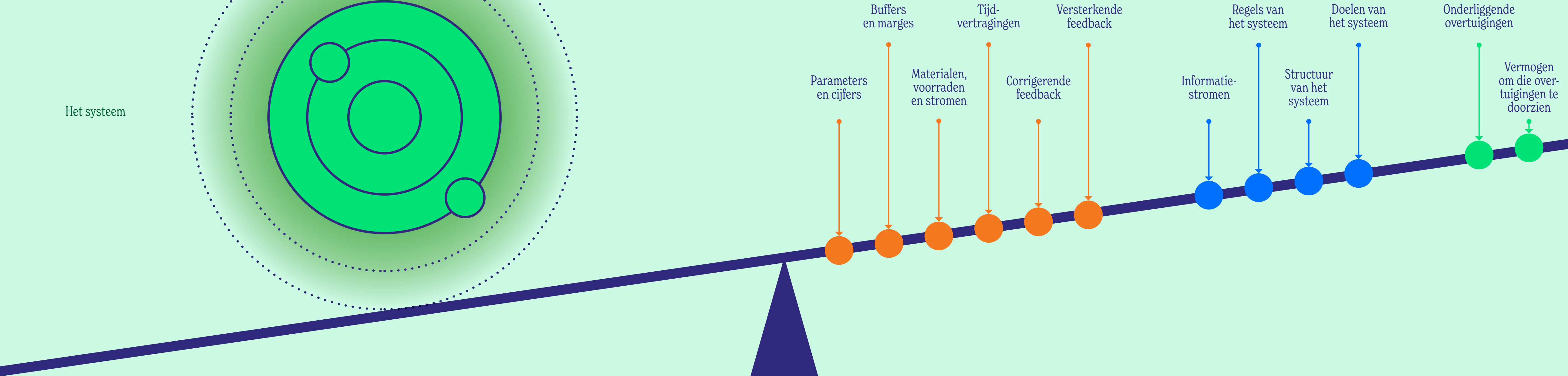
Dit zijn de meest zichtbare hefboomen: handleidingen, publicaties en adviezen. Ze zijn waardevol om verandering in gang te zetten, maar raken het systeem zelf beperkt. Denk bijvoorbeeld aan handreikingen of toolkits met oplossingen voor initiatieven of overheden.

Systeemgedrag en governance

Hier werken we aan verandering in de spelregels van het systeem: aan machtsverhoudingen, regels en beleid, en het vermogen van mensen en organisaties om zichzelf te organiseren. Op dit niveau hebben de Natuur en Milieufederaties veel ervaring, bijvoorbeeld in de Regionale Energiestrategieën (RES), gebiedsprocessen en in het samenwerken met lokale initiatieven rond energie, voedsel en landbouw. Hier begint echte verandering vorm te krijgen.

Paradigma's en denkkaders

De diepste vorm van verandering begint bij wat we belangrijk vinden en waar we in geloven: onze waarden, overtuigingen en manier van kijken naar de wereld. Dat is niet makkelijk te beïnvloeden, maar juist daar ontstaan blijvende verschuivingen. Kijk maar naar hoe ons denken over roken compleet is veranderd. Wij geloven dat zo'n omslag ook mogelijk is voor iets wat ons allemaal raakt: een gezonde leefomgeving voor iedereen.

“Dankzij de samenwerking met de Natuur en Milieufederaties hebben we de ruimte tussen idealisme en realisme kunnen verkleinen, en groeit het verdienvermogen van onze transitie. De kennis, ervaring en ondersteuning helpen ons om een toekomstbestendig, regeneratief landbouwbedrijf te realiseren.”

Willy Westenenk
over Erve Westenenk, een voormalig
melkveebedrijf in transitie, 2025

De komende jaren richten we ons nadrukkelijk op de diepste hefboom voor verandering: het doorbreken van heersende ideeën. We scherpen ons verhaal aan en laten duidelijker zien dat natuur en klimaat geen rand-voorwaarden zijn, maar de basis waarop alles rust. Zo bouwen we aan een samenleving waarin mensen zich opnieuw verbonden voelen met de natuur. Waar veerkrachtige ecosystemen en daarmee gezond leven vanzelf-sprekend zijn en het kompas vormen voor wat we doen én voor het beleid dat we maken.

Onze hefbomen

1. Versterken van lokale structuren

Onze ervaring in regionale besluitvorming, juridische processen en het versterken van lokale samenwerking laat zien dat we echt invloed kunnen uitoefenen op hoe systemen werken en worden bestuurd. Lokale structuren kunnen veel serieuzer worden genomen door overheden dan nu het geval is.

Wat hoort hierbij?

1a Systeemgedrag: de kracht van lokale bewegingen

We versterken lokale bewegingen die werken aan een groene en gezonde leefomgeving. Dat doen we door aanjagers en pioniers, zoals energieboswachters, groenmakers en nachtwachters, te trainen, te begeleiden en met elkaar te verbinden. De komende jaren bouwen we dit verder uit met een eigen academie: een plek waar mensen gericht worden opgeleid, geïnspireerd en onderdeel worden van een groeiende beweging.

Beeld: Silke van Diemen

Beeld: Max Houwing

Samenwerken met anderen

Wij geloven dat je samen verder komt. Landelijk trekken we op met de Groene II*, zodat onze inzet goed op elkaar aansluit. Waar het nodig is, zoeken we bondgenoten zoals Natuur & Milieu om onze slagkracht te vergroten, vooral op de thema's natuur en klimaat. Ook in de samenleving werken we intensief samen: met de participatiecoalitie rond energiebesparing en de energietransitie, met netwerken van groene boeren en met het circulaire bedrijfsleven. En in de regio staan we zij aan zij met collega-organisaties en lokale groepen om talloze projecten te realiseren.

* De GroeneII is het samenwerkingsverband waarmee natuur- en milieuorganisaties hun gezamenlijke stem in Den Haag laten horen.

1b Governance: de brug naar beleid

We zorgen dat lokale signalen worden gehoord en omgezet in beleid. Dat doen we door mensen en partijen met elkaar te verbinden: van buurtinitiatieven en gemeenten tot politiek, kennisinstellingen en partners als de Groene II en Bouwend Nederland. Samen werken we aan regels die ons helpen vooruit te komen. En als het nodig is, zetten we juridische stappen, vaak samen met onze achterban. Elk jaar dienen we honderden zienswijzen in, waarvan ongeveer de helft wordt overgenomen. Altijd met dezelfde houding: we praten waar het kan, en procederen waar het moet.

2. Laten zien wat werkt

Met vernieuwende projecten, sterke samenwerkingen en een aanpak die vertrouwen geeft, laten we zien hoe het wél kan. Onze kracht ligt in het starten, verbinden en versterken van initiatieven die in de praktijk werken. Denk aan onze projecten waarin boeren, burens en lokale overheden samen optrekken. Zo maken we lokaal zichtbaar wat mogelijk is, en bieden we overheden concreet handelingsperspectief.

3. Een nieuw verhaal, een nieuwe norm

De afgelopen jaren zagen we dat boeren, ondernemers en burgers te weinig zicht kregen op een toekomst waarin zij zelf een rol spelen. Ze begrijpen dat verandering nodig is, maar missen een geloofwaardig alternatief dat perspectief biedt. Dat geldt ook voor het klimaat en een groene, gezonde leefomgeving: mensen moeten zich kunnen herkennen in het perspectief dat we schetsen. Tegelijk laten we zien wat er op het spel staat. De verontwaardiging over PFAS, pesticiden, staalslakken, vervuild water en ongezonde lucht groeit. En wij zorgen dat deze zorgen gehoord worden, door verhalen zichtbaar te maken en te versterken richting de politiek.

Verandertheorie van de Natuur en Milieufederaties

Opgaven: biodiversiteit, klimaat en milieu

Route 1^a versterken initiatieven

Versterken van lokale kracht: ondersteuning van samenwerkingsverbanden (boer-burgercoalities, etc.), en training, begeleiding en community building (Academie van Aanpakkers met groenmakers, energieboswachters en nachtwachters).

Route 1^b de brug naar beleid

Indienen van zienswijzen/juridische procedures, meedoen in gebiedsprocessen/programma's, agenderen van urgente thema's, en signaleren van knelpunten in wet- en regelgeving.

Route 2 laten zien dat het kan

Realiseren van vernieuwende en opschaalbare voorbeeldprojecten, zoals de pilot Hegewarren NL2120, pilot Warm door Water, de pilots verdonkeren, Boer&Buur met Natuur-coalities, Energietuinen, etc.

Route 3: Verhalen die het systeem kantelen

Ontwerpen van een nieuw maatschappelijk narratief, publiekscampagnes, zoals Nacht van de Nacht en over PFAS, lokale en landelijke media-aanwezigheid (storytelling, opinies), en een podium geven aan lokale stemmen.

Een gezonde leefomgeving voor mens en natuur: een rijke biodiversiteit, een stabiel klimaat en schoon milieu. **Onze impactclaim in één zin.**

Hogere effecten

Het verlies aan soorten neemt af en herstel is zichtbaar begonnen.

Er is 600.000 ha extra landbouwgrond natuurinclusief en Basis Kwaliteit Natuur is de norm buiten natuurgebieden.

50% van de energieproductie op land is natuurvriendelijk en met lokale zeggenschap.

Primair grondstoffengebruik is gehalveerd.

Het aantal milieu-incidenten is zichtbaar gedaald door betere handhaving.

Gezondheid en leefkwaliteit vormen het uitgangspunt van ruimtelijke keuzes.

Effecten

Versterkte continuïteit en professionaliteit initiatieven; groeiende groep mensen actief, meer en betere oplossingen van onderop.

Overheden beschermen publieke belangen voor een gezonde leefomgeving met gedragen lokale oplossingen.

Gezonde leefomgeving is het dominante narratief: een nieuw normaal.

Sterke zichtbaarheid van lokale kracht, stevige tegenmacht die ook als zodanig ervaren wordt.

Beleidsimpasses worden doorbroken met goede oplossingen van en voor de omgeving die door stakeholders (zoals overheden) worden omarmd en slechte voorstellen worden tegengehouden.

Gezonde leefomgeving urgent op de agenda.

Stakeholder:
Lokale kracht
(initiatieven, vrijwilligers)

Stakeholder:
Overheden
(decentraal en landelijk)

Stakeholder:
Koplopers
(o.a. boerenbedrijven)

Aannames

1. Intern: meerjaren acquisitiestrategie betaalt zich uit
2. Intern: we maken serieus werk van een andere, betere samenwerking
3. Extern: zichtbaarheid en een nieuw narratief zijn cruciaal voor doorbraken
4. Extern: beleid volgt veranderende normen
5. Lokale actie is nodig voor systeemverandering aan de top
6. Genoeg mensen zijn bereid om in actie te komen voor een gezonde leefomgeving

Maatschappelijk resultaat in 2050

Ecosystemen zijn hersteld

Nederland is klimaatneutraal

Schadelijke stoffen zijn uit het milieu verbannen

Iedereen leeft in een gezonde buurt met schone lucht, schoon water, een gezonde bodem en gezond voedsel

Contextfactoren (positief en negatief)

- A. Een groeiende tegenmacht en lokale kracht doorbreken verlamming en zorgen voor verandering
- B. Systeemverlamming en polarisatie werken oplossingen tegen, en houdt het klimaat lager op de politieke agenda
- C. Steeds sterker falende overheid, geen continuïteit aan beleid

Academie van Aanpakkers

De Academie van Aanpakkers voor een groen en gezond Nederland wordt de spil van onze programma's. We bundelen kennis en ervaring, ontwikkelen landelijke trainingen en organiseren kennisuitwisseling slimmer, zodat we sneller kunnen opschalen, efficiënter werken en niet overal opnieuw het wiel hoeven uit te vinden. De landelijke methode verbinden we altijd met de lokale praktijk: via trainingen, ontmoetingen en excursies naar inspirerende projecten. Zo versterken we lokale netwerken, begeleiden we vrijwilligers en laten we zien dat leren over gezond wonen, werken en leven ook samen bouwen aan verandering is.

We richten ons in de kern op drie groepen:

Doeners

Bewoners die zelf aan de slag gaan in hun buurt: energieboswachters, groenmakers, voedselcollectieven en citizen science-projecten. We helpen hen groeien met trainingen, terugkomdagen en plekken om kennis en inspiratie te delen.

Beschermers

Vrijwilligers die in actie komen wanneer natuur, gezondheid of leefomgeving in het gedrang komen. We leiden hen op om juridisch sterker te staan, van het schrijven van zienswijzen tot het voeren van procedures. We begeleiden hen in vaak lange trajecten, samen met ervaren partners en juridische experts.

Beïnvloeders

Mensen die hun stem laten horen bij lokale en regionale overheden en meedenken in gebiedsprocessen. Met trainingen, tools en uitwisseldagen vormen zij een community die weet hoe je het verschil maakt op beleid en besluitvorming.

De wereld beweegt, wij bewegen mee

De wereld om ons heen verandert razendsnel, en niet alles wat op ons afkomt is te voorspellen. Wel zien we maatschappelijke trends die onze koers de komende jaren sterk zullen beïnvloeden en waar we een antwoord op moeten formuleren.

Verandering begint dichtbij

In een tijd waarin het vertrouwen in politiek en instituties afneemt, en mensen zich steeds vaker niet gehoord voelen, groeit de afstand onderling. Dat raakt ook het gesprek over natuur en klimaat. Natuurlijk wil iedereen een leefbare toekomst, maar de zorgen hierover kunnen ver weg voelen wanneer betaalbaarheid, bestaanszekerheid en gezondheid onder druk staan. Juist daarom zoeken wij de kracht van het dichtbij. In buurten waar mensen elkaar kennen en zich thuis voelen, maken wij de toekomst tastbaar. Met een helder verhaal, begrijpelijke taal en concrete voorbeelden laten we zien wat er kan. Met elke gratis boom die wordt geplant, elke groep die samen energie opwekt, bouwen we aan iets groters: het gevoel dat mensen grip hebben.

Scherp op democratische waarden

Waar samenwerking ooit vanzelfsprekend was, worden natuur- en mensenrechtenorganisaties nu steeds vaker weggezet als activistisch. Daarmee komt een belangrijk recht in het geding: dat burgers en initiatieven kunnen meepraten, meebeslissen en toegang hebben tot informatie. Gelukkig zien we overal in het land mensen die blijven bouwen aan verandering. Die volhouden, vernieuwen en laten zien hoe het wél kan. Voor hen staan wij op. We versterken hun initiatieven, brengen hun ervaring in bij bestuurders en volgen wetgeving kritisch, zodat hun stem niet wegvalt in regels of door politieke windvlagen. Zo dragen we bij aan een democratie die blijft werken voor mens én natuur.

Slimmer gebruik van ruimte

De ruimte in Nederland staat onder druk: we willen wonen, werken, boeren, energie opwekken én natuur beschermen. Tegelijk warmt het land op, drogen gebieden uit en worden steden kwetsbaarder. Eén ding is duidelijk: zo doorgaan kan niet. Gelukkig laten onze pilots zien dat het anders kan. Met deze voorbeeldprojecten inspireren we beleid, maken we verandering tastbaar en laten we zien dat verduurzaming werkt, dicht bij huis, met mensen die gewoon beginnen. Met concrete oplossingen maken we ruimte voor nieuwe energie, sterke natuur en fijne buurten tegelijk. We laten mensen, belangen en ideeën samenkomen, zodat plannen niet alleen beter worden, maar ook meer draagvlak krijgen. Zo benutten we de schaarse ruimte slimmer, maken we buurten groener en gezonder, en brengen we mens en natuur weer dicht bij elkaar.

Je verwonderen over een voorbijvliegende vlinder.
Een aangename temperatuur in je huis.
Droge voeten en een natuur die ons beschermt.
Bomen en bloemen zien wanneer je de deur uitstapt.
Schoon water, gezond voedsel en ruimte voor al
het leven om ons heen.
Meewerken aan het verbeteren van je eigen buurt,
je eigen dorp, je eigen landschap.
Wat steeds begint met de wens van een paar
bevlogen burgers, groeit uit tot een beweging
die steeds groter wordt.

Want een groen
en gezond Nederland.
Dat willen we allemaal.

Colofon

Redactie:

Natuur en Milieufederaties

Annie van de Pas, Directeur-bestuurder

Marije Breedveld, Manager Programma's en Positionering

Hans Molenaar, Financieel manager

Eindredactie:

Vandejong

Joline van Berkestijn

Ontwerp:

Vandejong

in samenwerking met Marcel C. de Vries

Contact

De Natuur en Milieufederaties

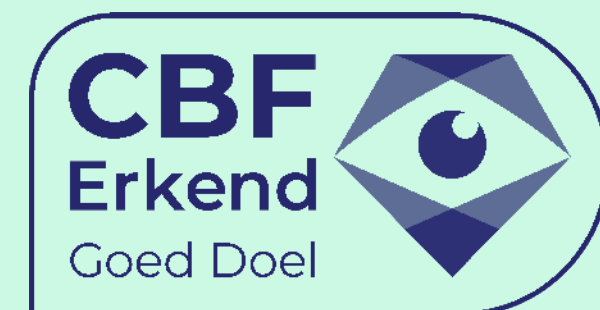
Arthur van Schendelstraat 600

3511 MJ Utrecht

info@natuurenmilieufederaties.nl

030-2567360

www.natuurenmilieufederaties.nl

de natuur en
milieufederaties